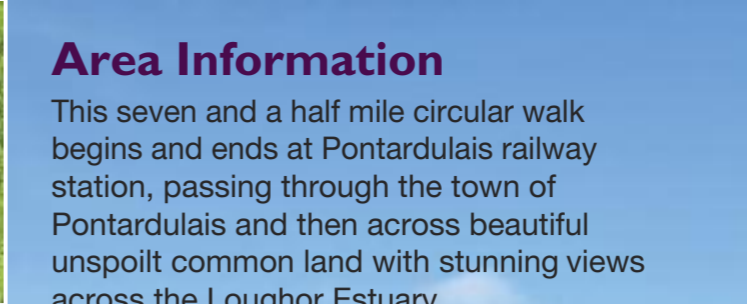

Taith Gylchol

Graig Fawr

Circular

Circular

Graig Fawr

Taith Gylchol

Pontarddulais

Cyfieithiad llythrennol Saesneg yr enw Pontarddulais yw **“Bridge on the Dulais”**, ac ystyr Dulais yw **“nant ddu”**, mwy na thebyg o ganlyniad i’w thaith trwy haenau glo.

Roedd Pontarddulais yn bentrefan tawel ac anghysbell am ganrifoedd nes rhywbryd yn ystod yr Oesoedd Canol pan adeiladwyd pont ar draws afon Llŵchwr lle mae Pontarddulais bellach. Enw’r bont, a oedd yn gyswllt pwysig rhwng Sir Gâr a Sir Forgannwg oedd Pontaberdulais. Roedd yn cael ei hadnabod hefyd fel Y Bont Fawr, sy’n rhoi syniad i ni o darddiad ffug enw modern Pontarddulais, **“Y Bont”**. Adeiladwyd pont rhychwant sengl newydd ger y Bont Fawr ym 1938 a dymchwelwyd yr hen bont ar ddiwedd yr Ail Ryfel Byd.

Gwnaeth dyfodiad y rheilffordd ym 1839 drawsnewid Pontarddulais yn dref ddiwydiannol brysur. Ar ddechrau’r 20fed ganrif, sefydlwyd chwe gweithfa tunplat a sawl pwll glo yn yr ardal. Ehangodd y boblogaeth yn helaeth yn ystod y cyfnod hwn, oherwydd symudodd gweithwyr o gymunedau gerllaw, ac mor bell i ffwrdd â’r Eidal i’r ardal i ddod o hyd i waith yn y diwydiant tunplat.

Yn y 1950au gwelwyd trawsnewidiad mawr arall ym Mhontarddulais. Adeiladwyd gweithfeydd tunplat modern, newydd gerllaw a wnaeth achosi’r hen weithfeydd ym Mhontarddulais i ddarfod. Cymerwyd drosodd y gweithfeydd lleol gan fentrau eraill ac fe’u hailddatblygwyd fel diwydiant ysgafn, a bu rhaid i ran o’r boblogaeth leol ddod o hyd i waith yn rhywle arall.

Heddiw mae Pontarddulais yn parhau i ffynnu wrth i siopau arbenigol a busnesau bach gael eu sefydlu ochr yn ochr â chanolfan ddothbarthu ar gyfer cwmni cenedlaethol.

Bracken

There are vast amounts of bracken on both Cefn Drum and Graig Fawr. Bracken is one of the oldest ferns, with fossil records over 55 million years old having been found.

Once valued and gathered for use as animal bedding, tanning, soap and glass making, bracken is now seen as an invasive and opportunistic plant, taking over from the plants traditionally associated with open moorland.

However, areas of deep bracken provide a good source of food for many resident or breeding birds, such as the threatened ground-nesting species; skylark, yellowhammer, curlew and lapwing. The bracken also gives cover, especially during the nesting season, from predators such as birds of prey and crows.

Bracken fiddleheads (the immature, tightly curled emerging fronds) have been considered edible by many cultures throughout history, and are still commonly eaten in many countries today.

Rhedyn Ungoes

Mae llawer iawn o redyn ungoes ar Gefn Drum a Graig Fawr. Rhedyn ungoes yw un o’r mathau hynaf o redyn, a darganfuwyd cofnodion ffosil ohono sydd dros 55 miliwn o flynyddoedd oed.

Ar un adeg roedd yn cael ei ystyried yn adnodd gwerthfawr ac roedd yn cael ei gasglu i’w ddefnyddio ar gyfer gwelyâu anifeiliaid, trin lledr, sebon a gwneud gwydr. Gweler rhedyn ungoes bellach fel planhigyn ymlledol a bachog, sy’n trechu planhigion eraill sy’n cael eu cysylltu’n draddodiadol â gweundir agored.

Fodd bynnag, mae ardaloedd trwchus o redyn ungoes yn ffynhonnell fwyd gyfoethog ar gyfer nifer o adar preswyl neu fridio, megis y rhywogaethau sydd dan fygythiad sy’n nythu ar y llawr; yr ehedydd, melyn yr eithin, y gylfinir a’r gornchwiglen. Mae’r rhedyn hefyd yn darparu cysgod, yn enwedig yn ystod y tymor nythu, rhag ysglyfaethwyr megis adar ysglyfaethus a brain.

Mae pennau ffidilau rhedyn ungoes (y ffrondau anaeddfed sydd wedi’u cyrlïo’n dynn sy’n ymddangos) yn cael eu hystyried yn fwyadwy gan nifer o ddiwyllïannau trwy hanes, ac mae’n gyffredin iddynt gael eu bwyta o hyd mewn nifer o wledydd heddiw.

Area Information

This seven and a half mile circular walk begins and ends at Pontardulais railway station, passing through the town of Pontardulais and then across beautiful unspoilt common land with stunning views across the Loughor Estuary.

Gwybodaeth am yr Ardal

Mae’r daith gerdded saith milltir a hanner hon yn dechrau ac yn dod i ben yng ngorsaf drenau Pontardulais, ac yn mynd trwy dref Pontardulais ac yna ar draws tir comin prydfferth, heb ei ddifetha, gyda golygfeydd syfrdanol ar draws Moryd Llŵchwr.

The leaflet was produced by the City and County of Swansea Countryside Access Team. Information correct at time of going to print January 2014.

Crëwyd y pamffled hwn gan Dim Mynediad Cefn Gwlad Dinas a Sir Abertawe. Roedd yr wybodaeth yn gywir wrth fynd i’r wasg, Ionawr 2014.

Photographs / Llundiau
Caroline Marshall & Phil Marshall

Des. IgnPrint Tel: 01792 386555. Ref: 33864-13

Pontardulais

The literal English translation of the name Pontardulais is **“Bridge on the Dulais”**, with Dulais meaning **“black stream”**, probably due to its journey through coal measures.

Pontardulais was a quiet, remote hamlet for centuries until sometime during the Middle Ages when a bridge was built across the River Loughor where Pontardulais is now located. The bridge, which was an important link between Carmarthenshire and Glamorganshire, was called Pontaberdulais. It was also known as Y Bont Fawr (The Great Bridge), giving a clue as to the origins of Pontardulais’s modern nickname **“The Bont”**. A new single span bridge was built beside Y Bont Fawr in 1938 and the old bridge was demolished at the end of the Second World War.

The coming of the railway in 1839 transformed Pontardulais into a bustling industrial town. At the beginning of the 20th Century, six tinplate works and several mines were established in the area. The population expanded greatly during this period, as workers from nearby communities and as far afield as Italy, moved in to find work in the tinplate industry.

The 1950’s saw another major transformation in Pontardulais. New, modern tinplate works built nearby rendered the old works in Pontardulais obsolete. The local works were taken over by other enterprises and redeveloped as light industry and a part of the local population had to find work elsewhere.

Today Pontardulais continues to thrive as specialist shops and small businesses become established alongside a distribution centre for a national company.

Taith Gylchol

Graig Fawr

Circular

Graig Fawr

Mae Graig Fawr yn rhan o uwchdir helaeth o dir comin a SBCN (Safle o Bwysigrwydd Cadwraeth Natur). Mae gorgorsydd, rhostir a glaswelltir asidig yn darparu cynefinoedd pwysig i nifer o blanhigion ac anifeiliaid arbennig sy’n prinhau.

Mae gorgorsydd yn tyfu ar welyau mawn a grëwyd dros filoedd o flynyddoedd mewn ardaloedd lle mae llawer o law a llethrau graddiant isel. Mae’r mawn yn gasgliad o blanhigion gwlypdir sy’n pydru gan greu **“blanced”** ar y ddaer yn raddol ac yn cyrraedd dyfnder o sawl metr. Mae’r planhigion nodweddiadol yn cynnwys mwsoglau cors a phlu’r gweunydd.

Mae rhostir uwchdir yn tyfu ar briddoedd sy’n asidig ac sy’n faethol wael, lle, yn nodweddiadol, mae planhigion eithin, grug a llusi duon bach yn tyfu.

Mae glaswelltir asidig eto yn tyfu ar briddoedd sy’n deillio o dywodfaeni asidig. Mae’r planhigion yn cynnwys y briwydd wen, suran y cŵn a thresgl y moch.

Mae Graig Fawr yn cefnogi amrywiaeth eang o famaliaid megis dyfrgwn, ysgyfarnogod brown a nifer o rywogaethau o ystumod; adar megis melin yr eithin, y gwcw, yr ehedydd a chlochdar y cerrig; ymlusgiaid megis y neidr ddefaid, gwiberod a nadroedd y glaswellt, infertebratau megis gwenyn meirch a gwenyn, ac ieir bach yr haf megis gweirlŷn y ddŵl a brith perlog bach.

Rebeca Riots

Near the railway station is a stone commemorating the Rebeca Riots, which took place between 1839 and 1843 in South and Mid Wales. The riots were a series of protests undertaken by farmers and agricultural workers in response to perceived unfair taxation. The rioters, often men dressed as women, took their actions against toll-gates, as they were tangible representations of high taxes and tolls.

The riots reached their peak with the first and only pitched battle between the Rebecaites and the civil forces at the Pontardulais toll-gate on September 6th 1843.

Terfysgoedd Beca

Ger yr orsaf drenau mae carreg yn coffáu Terfysgoedd Beca, a gynhaliwyd rhwng 1839 a 1843 yn Ne a Chanolbarth Cymru. Cyfres o brotestiadau oedd y terfysgoedd a gynhaliwyd gan ffermwyr a gweithwyr amaethyddol mewn ymateb i drethu annheg canfyddedig. Roedd y terfysgwyr, yn aml, dynion wedi gwisgo fel merched, yn gweithredu yn erbyn y tollbyrth oherwydd roeddent yn gynrychiolaeth bendant o drethu uchel a thollau.

Cyrhaeddodd y terfysgoedd eu huchafbwynt gyda’r frwydr gyntaf a’r unig frwydr rhwng Merched Beca a’r lluoedd sifil yn nholborth Pontarddulais ar 6 Medi 1843.

Useful Information

- OS Explorer Map 165 Swansea.
- Mobile phone coverage is generally good.
- Stout footwear is advisable.
- For local public transport information: www.travelinecymru.info www.baytrans.org.uk
- Swansea Tourist Information Centre: www.visitswanseabay.com Tel: 01792 468321 E-mail: tourism@swansea.gov.uk
- If you encounter any problems on this walk, please contact the Countryside Access Team. Tel: 01792 635230 or 01792 635746 E-mail: countrysideaccess@swansea.gov.uk

Gwybodaeth Ddefnyddiol

- Map Explorer yr AO 165 Abertawe.
- Mae derbyniad ffonau symudol yn gyffredinol dda.
- Cynghorir gwisgo esgidiau cadarn.
- I gael gwybodaeth am gludiant cyhoeddus lleol, ewch i: www.travelinecymru.info www.baytrans.org.uk
- Canolfan Croeso Abertawe: www.dewchifaeabertawe.com Ffôn: 01792 468321 E-bost: twristiaeth@abertawe.gov.uk
- Os oes unrhyw broblemau ar y daith gerdded hon, cysylltwch â’r Tim Mynediad Cefn Gwlad. Ffôn: 01792 635230 neu 01792 635746 E-bost: countrysideaccess@swansea.gov.uk

Taith Gylchol Graig Fawr Circular

7.5 MILLTIR - 4 AWR 30 RYBUDD
7.5 MILES - 4 HOURS 30 MINUTES

Taith Gylchol

Graig Fawr

Circular

Graig Fawr

Graig Fawr forms part of an extensive upland of common land and SINC (Site of Interest for Nature Conservation). Blanket bog, heathland and acid grasslands provide important habitats for many specialist and increasingly rare plants and animals.

Blanket bog is created over thousands of years in areas of high rainfall with low gradient slopes. The peat is the accumulation of slowly decomposing wetland plants gradually **“blanketing”** the ground reaching depths of several metres. Typical plants include bog-mosses and cottongrass.

Upland heathland grows on acidic and nutrient-poor soils where typically plants are gorse, heather and bilberry.

Acid grassland, again grows on soils derived from acidic sandstones. Plants typically include heath bedstraw, sheep’s sorrel and tormentil.

Graig Fawr supports a wide range of mammals such as otters, brown hare and many species of bats; birds such as yellowhammer, cuckoo, skylark and stonechat; reptiles such as slow worm, adders and grass snakes, invertebrates such as solitary wasps and bees, and butterflies such as meadow brown and pearl-bordered fritillary.

06

05

04

Taith Gylchol Graig Fawr Circular

Key/Alwedd

- Route of walk
Llwybr y daith gerdded
- Access Land
Tir Mynediad
- Bridleway
Llwybr Ceffyl
- Footpath
Llwybr Troed

Follow these disks on route